

MIKAEL AGRICOLA JA HÄNEN TUOTANTONSA

Mikael Agricolan oletetaan syntyneen noin vuonna 1510. Paavali Juusten kirjoitti 1500-luvulla Suomen piispainkronikassaan (suom. Simo Heininen 1988) Suomen 25. piispan elämänvaiheista seuraavasti:

"Maisteri Mikael Agricola, syntyisin Pernajan pitäjän Torsbyn kylästä aliselta Uudeltamaalta. Hän sai kirjallisen oppinsa ensimmäiset perusteet Viipurin koulussa, jonka rehtorina oli herra Johannes Erasmuksenpoika, ahkera ja uskollinen koulunuorison kasvattaja. Kun hän tuli sieltä Turkuun (1528), kunnianarvoisa isä herra piispa Martti otti hänet kirjurikseen, ja — — herra Johannes Erasmuksenpojan kuoltua (1529) hänestä tuli piispan kansleri. Koska hän samalla oli omaksunut oikean apostolisen opin alkeita maisteri Pietari Särkilahden opetuksesta ja saarnoista, hänet vihittiin papiksi. Hän saarnasi ahkerasti sekä Turun tuomiokirkossa että piispantarkastuksilla, niin että hän antoi monille aihetta toivoon, että hänestä tulisi hyödyllinen ja välttämätön välikappale seurakunnan rakentamiseksi. Niinpä hänet lähetettiin muutaman vuoden kuluttua (1536) runsaampaa oppia saamaan Wittenbergiin, missä hän opiskeli ahkerasti humanistisia tieteitä. Kun hän palasi sieltä saatuaan maisterin arvon (1539), hänestä tehtiin Turun koulun rehtori. Niiden kymmenen vuoden aikana, jotka hän johti koulua, hän ei ainoastaan opettanut ahkerasti ja huolellisesti koulunuorisoa, vaan toimi väliaikoina myös muun seurakunnan hyödyksi. — — Hän erosi, joskin vastoin tahtoaan (kuninkaan arvovaltaisesta määräyksestä) rehtorinvirasta 22. helmikuuta vuonna 1548. Hän toimi tämän jälkeen kuten aikaisemminkin herra piispan neuvonantajana sekä avusti tätä myös piispantarkastuksilla."

"Maineikas herra kuningas näki — — hyväksi (1554), että Suomi jaettiin kahteen hiippakuntaan, nimittäin Turun ja Viipurin — —. Tämä jako ei kuitenkaan erityisesti miellyttänyt maisteri Mikaelia, jolle tällöin uskottiin Turun hiippakunta."

"Seuraavana kesänä Agricola tarkasti pohjoiset seurakunnat Pohjanmaalla — —. Samana vuonna 1555 syttyi sota venäläisten ja ruotsalaisten välillä. — — (1556) lähetettiin herra paroni Sten Eerikinpoika, arkkipiispa herra maisteri Laurentius, maisteri Mikael sekä useita muita Viipuriin toimimaan lähetystönä Moskovassa ja tynnyttämään sodan

nostamat aallot. He lähtivät siis Venäjälle heti loppiaisen jälkeen vuonna 1557. Mutta kun he rauhan vahvistettuaan palasivat Venäjältä, tauti tempasi matkalla maisteri Mikaelin; hänen terveytensä ei aikaisemminkaan ollut kovin vahva. Niinpä äkillinen kuolema kohtasi hänet matkalla (9. 4. 1557) — — Uudenkirkon pitäjän Kyrönniemen kylässä. Hänet haudattiin sitten Viipuriin palmusunnuntain jälkeisenä maanantaina (12. 4.) — —."

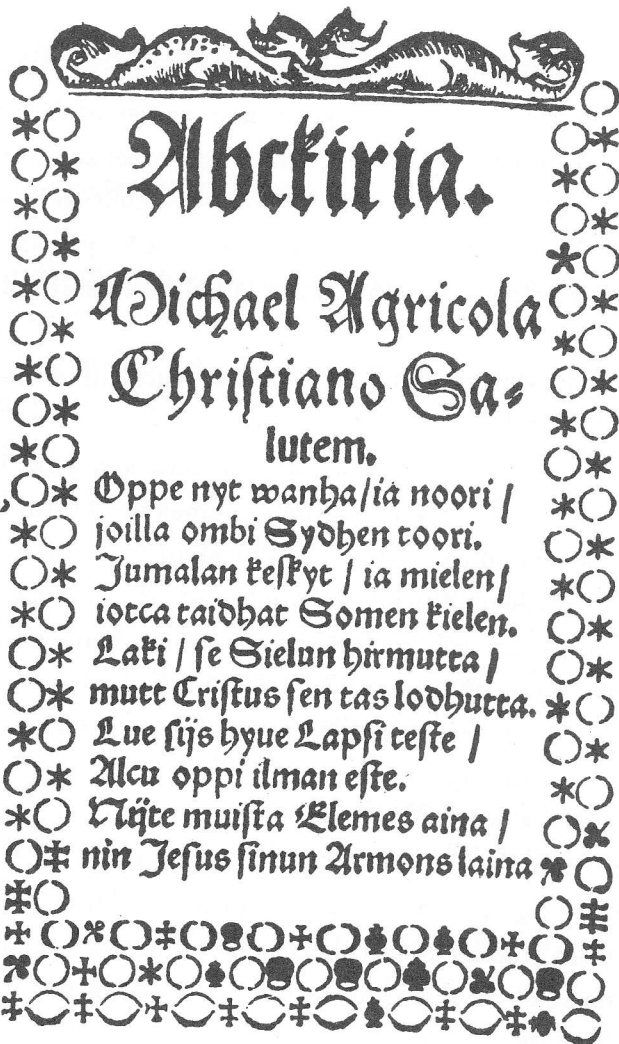
Agricolan syntymäpitäjä Pernaja oli ruotsinkielinen. Todennäköistä on, että Agricola osasi lapsesta lähtien sekä suomea että ruotsia. Esimerkiksi häneltä säilyneistä ruotsinkielisistä kirjeistä ilmenee, että hänen ruotsin taitonsa oli hyvä. Hänen suomeksi kääntämiensä ja julkaisemiensa tekstien määrä (noin 2 300 sivua) ja laatu — sujuvuus, sanarikkaus ja runsasmuotoisuus — osoittavat hänen osanneen erittäin hyvin myös suomea. Agricola oli lahjakas kielimies. Hänen opiskellessaan Viipurissa, Turussa ja Wittenbergissä tulivat ruotsin ja saksan kirjakieli sekä latina hänelle tutuiksi, ja näiden mallin mukaan hän loi sitä suomen kirjakieltä, jota käännöstyössä tarvittiin.

Agricolan suomeksi julkaisemia teoksia on yhdeksän. Kaikkiaan Agricola käänsi noin kaksi viidesosaa koko Raamatusta. Vanhan testamentin teksteistä Agricola on suomentanut noin viidesosan.

Agricola julkaisi jonkin verran myös muun- kuin suomenkielistä tekstiä. Vuonna 1541 valmistui Agricolan ruotsiksi laatima luettelo Turun tuomiokapitulituloista. Vuonna 1549 hän käänsi ruotsiksi alasaksasta Visbyn merilain (käsikirjoitus tuhoutui Turun palossa 1827). Agricolan laatimasta sananlaskuja koskevasta ruotsalais-latinalaisesta käsikirjoituksesta (1553) on säilynyt katkelma.

Abckiria 1543

Painetun suomenkielisen kirjallisuuden esikoinen on Agricolan aapinen. Siitä ei ole säilynyt yhtään täydellistä kappaletta, eikä ensimmäisen painoksen ilmestymisvuotta siksi ole pystytty aivan varmasti määrittämään. Eri painoksista peräisin olevia osia on löydetty vuosina 1851, 1904 ja 1966. Niiden perusteella ensimmäisen painoksen todennäköisin ilmestymisvuosi on 1543. Kirjassa oli ensin 16 sivua, toisesta painoksesta lähtien 24 sivua.

Agricolan Abckirian (1543) alkuruno, tervehdys lukijalle.

Agricolan mallina ovat olleet Martti Lutherin ja Filip Melanchtonin katekismukset ja eräät Olaus Petrin teokset. Aapisessa on ensin lukijalle osoitettu esipuheuno ja sitten aakkoset ja tavausharjoituksia. Niiden jälkeen tulee aineistoa, joka perinteisesti kuuluu katekismukseen: kymmenen käskyä, uskontunnustus, Isä meidän -rukous, Ave Maria, kasteen ja ehtoollisen sakramentti, ruokarukoukset, aamu- ja ehtoosiunaus, kirkonkellon "kläppäysluvat". Kirjan lopussa ovat perusluskusanat. — Abckiria lienee tarkoitettu sekä papeille että opiskelevälle nuorisolle.

Rucouskiria 1544

Agricolan Rukouskirja on hänen teoksistaan merkittävimpiä, mm. siksi, että se kieleltään eroaa Agricolan myöhemmistä julkaisuista. Kirja oli tarkoitettu ensisijaisesti pappien käyttöön. Siinä on noin 670 rukousta jumalanpalveluksia ja yksityistä hartaudenharjoitusta varten. Ne on koottu ja käännetty eri lähteistä: Vanhasta testamentista (mm. 41 psalmia), Uudesta testamentista, Missale Aboensesta ja latinan-, saksan- ja ruotsinkielisistä hartauskirjoista.

Rukouskirjan alussa on latinan- ja suomenkielinen kalenteriosasto, jossa on monenlaista maallista tietoa: runomuotoinen kuvaus joka kuukaudesta, ruokaohjeita ja neuvoja terveyden- ja sairaudenhoidosta, astrologisia taulukoita jne. Esikuvana on ollut vuoden 1543 ruotsalaisen virsikirjan kalenteriosasto.

Se Wsi Testamenti 1548

Uuden testamentin suomentamista lienevät Agricola ja hänen aikalaisensa pitäneet tärkeimpänä reformaation vaatimista toimista. Martti Lutherin saksannos oli ilmestynyt vuonna 1522, Olaus Petrin ja Laurentius Andraen ruotsinnos 1526. Ruotsinkielinen Raamattu tuli painosta vuonna 1541. 1530-luvulla lähetettiin Wittenbergiin opiskelemaan kääntäjiksi soveltuvia nuoria miehiä, mm. Mikael Agricola ja Martti Teitti vuosiksi 1536–1539. Mainintoja käyntiin lähteneestä Uuden testamentin suomenostyöstä on kahdessa Agricolan kirjeessä, jotka on lähetetty Wittenbergistä elokuussa 1537 ja maaliskuussa 1538.

Uuden testamentin esipuheen mukaan suomennos on tehty "politain Grecaïn, politain Latinan, Saxain ja Rotzin kirioista". Onkin osoitettu, että kääntäjällä ilmeisesti on ollut käytössään kaksi Uuden testamentin latinannosta, kaksi saksannosta ja kaksi ruotsinnosta. Eräät käännöksen sanastolliset ja morfologiset epäyhtenäisyydet selittyvät käännöspohjan monikielisyysdestä. Agricolan Uuden testamentin kielen on myös havaittu olevan kirjan alkuosassa toisenlaista kuin jälkiosassa. Syynä voi olla se, että jälkiosa painettiin myöhemmin (1548) kuin alkuosa (1547). Sitä, ovatko kieltä viimeistelleet ja muuttaneet jotkut muutkin kuin Mikael Agricola, ei tiedetä, mutta yhteistyö on mahdollista.

Käsikiria Castesta ia muista Christikunnan Menoista 1549

Messu eli Herran Echtolinen 1549

Ensimmäiset painosta ilmestyneet suomenkieliset liturgiset teokset ovat Agricolan Käsikirja ja Messu. Käsikirja sisältää kirkollisten toimitusten tekstit ja Messu jumalanpalvelusjärjestyksen. Osa teksteistä periytyy vanhoista suomenkielisistä liturgisista kaavoista, mutta suurin osa suomennoksesta seuraa 1540-luvulla ilmestyneitä ruotsinkielisiä teoksia; mukana on tosin sellaisiakin jaksoja, joita vastaavia ei ruotsalaisissa kirjoissa ollut.

Se meiden Herran Jesusen Christusen Pina, ylesnousemus ia taiuaisen Astumus, niste Neliest Euangelisterist coghottu 1549

Kirja kuvaa Kristuksen kärsimys- ja ylösousemushistoriaa, ja se on koostettu eri evankeliumeista. Agricola on suomentanut tekstin osaksi Johannes Bugenhagenin saksankielisestä teoksesta, osaksi sen ruotsinnoksesta. Lisäksi hän on hyödyntänyt edellisenä vuonna ilmestynyttä Uutta testamenttiaan.

Dauidin Psaltari 1551

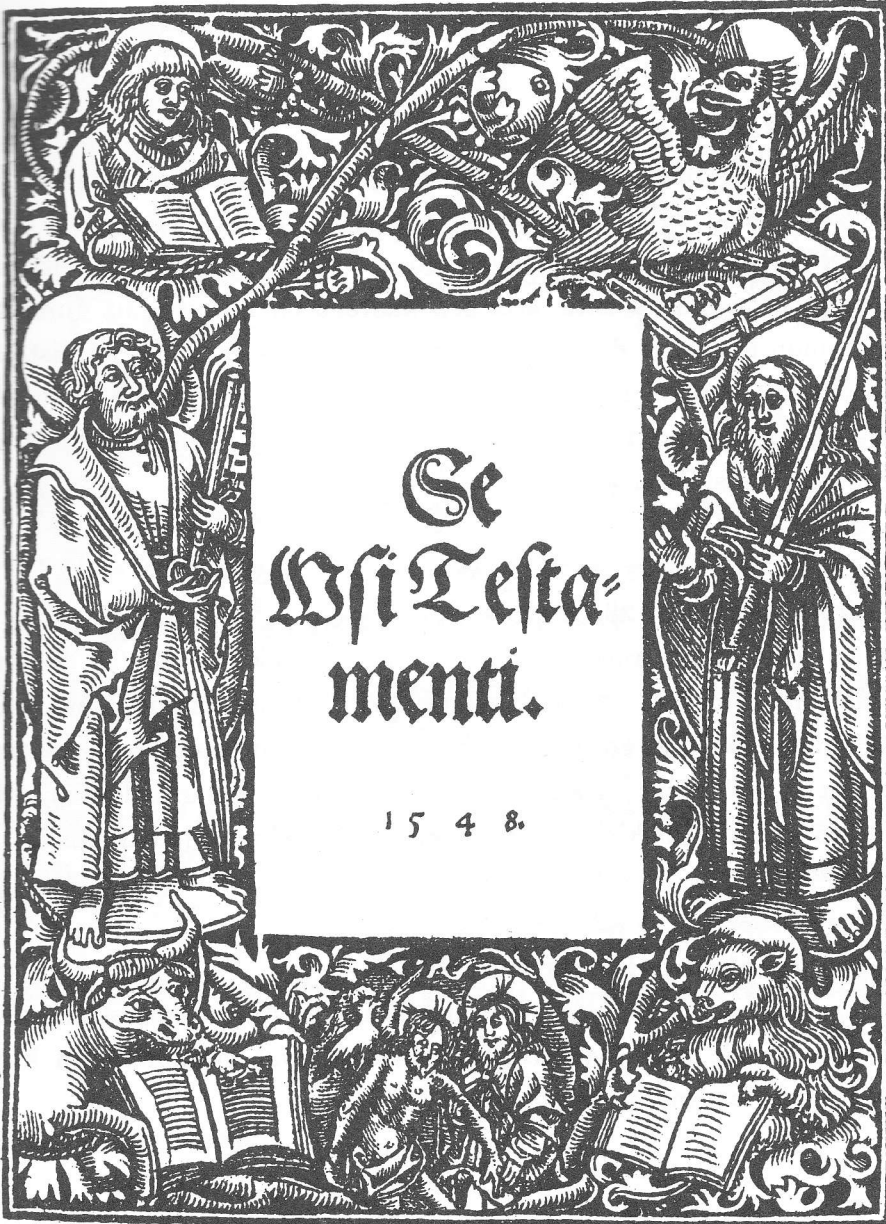
1550-luvun puolella Agricola julkaisi Vanhan testamentin käännöksiä. Ensimmäisenä ilmestyi kaikki 150 psalmia sisältävä Psalttari. Ei tosin ole täyttä varmuutta siitä, ketä tai keitä oikeastaan voidaan pitää psalmin kääntäjänä ja kuinka suuri oli Agricolan osuus. Paavali Juusten nimittäin kirjoittaa piispainkronikassaan, että Psalttari oli hänen rehtorinkaudellaan kokonaan käännetty Turun koulussa ja että hän oli "määrännyt koululaisia tyylin harjoittamiseksi silloin tällöin kääntämään psalmeja". Toisaalta Agricola oli jo Rukouskirjassaan 1544 julkaissut 41 psalmin suomennoksen, ja keväällä 1551 hän kirjoitti ruotsiksi Tukholmaan: "Niin on syksystä tähän asti työskennelty ja Jumalan avulla työskennellään yhä edelleen Daavidin psalttarin suomentamisessa, eikä nyt ole paljon kääntämättä — —."

Psalttarissa on kaksi alkupuhetta. Jälkimmäinen on runomittainen, ja siihen sisältyy varhaisin Pohjoismaissa painettu pakanuuden aikaisten jumalien luettelo.

Weisut ia Ennustoxet 1551

Ne Prophetat. Haggai. SacharJa. Maleachi. 1552

Osia Vanhasta testamentista sisältävät myös Agricolan viimeiset teokset. Niissä on laajoja jaksoja suurten profeettojen kirjoista, varsinkin Jesajan ja Jeremian, sekä pienten profeettojen kirjat kokonaan. Profeetat-kirjan lopussa on erillisenä osastona "Mutomat Lughut Mosesen Ramatuista".

REFORMAATIOKAUDEN VANHIMMAT KÄSIKIRJOITUKSET

Reformaation kaudella kansankielen liturginen käyttö yleistyi. Uskonnollisia, erityisesti liturgisia tekstejä suomensivat muutkin kuin Mikael Agricola. Tämän todistavat sellaiset säilyneet käsikirjoitukset, jotka ovat hänen ajaltaan mutta eivät hänen suomennoksiaan. Käsikirjoituksia on kuitenkin vain vähän, ja ne ovat suppeita.

Westhin teksti

Helsingin yliopiston kirjastossa säilytettävä Westhin koodeksi (144 lehteä) sisältää eri käsialoilla kirjoitettuja tekstejä, joista tärkeimmät ovat suomenkielinen käsikirja, messuteksti ja jakso "Sieluin vahvistus". Koodeksin nimi johtuu siitä, että sen kanteen on kirjoittanut nimensä raumalainen **Mathias Westh**. Hän on ilmeisesti ollut teoksen omistaja, mahdollisesti kopioija mutta tuskin kääntäjä. Kopion tekstit ovat erikäisiä. Pääosat on suomennettu niistä käsikirja- ja messuteksteistä, jotka ilmestyivät ruotsiksi 1541.

Upsalan koodeksi B 28

Upsalan yliopiston kirjastossa säilytettävä koodeksi B 28 (31 lehteä) sisältää katkelmallisen käsikirjatekstin, joka perustuu samaan suomennokseen kuin Westhin koodeksi, ja katkelmallisen messutekstin, joka on erilainen kuin Westhin koodeksin messu mutta hyvin samanlainen kuin Agricolan messu. Käsikirjoitus on ilmeisesti 1540-luvun loppupuolelta.

Upsalan evankeliumikirjan katkelma

Ns. Upsalan fragmentti sisältää eräitä evankeliumi- ja epistolatekstien katkelmia, jotka ovat 1540-luvulta. Kyseessä ovat jonkun muun kuin Mikael Agricolan käännökset.